

ALISHER NAVOIYNING "MUHOKAMAT-UL LUG'ATAYN" ASARIDAGI
TERMINLAR XUSUSIDA

Ravshanova Kumush

Buxoro davlat universiteti Filologiya fakulteti 4-bosqich talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Alisher Navoiyning "Muhokamat ul-lug'atayn" asarida qo'llangan qarindosh-urug', rang-tus, kasallik va zoonim nomlari tahlil qilingan. Bu so'zlarning hozirgi kunda qanday ma'no anglatishi borasida fikr yuritilgan.*

Kalit so'zlar: *Muhokamat-ul lug'atayn, lakuna, murg'obi, so'na, bo'rchin.*

O'zbek adabiy tilining asoschisi, so'z mulkining sulтони, yirik mutafakkir va qomusiy olim, davlat arbobi, XV asrning buyuk filologi Mir Alisher Navoiy 1441-yilda Xuroson poytaxti Hirot shahrida tavallud topadi. To'liq ismi Nizomiddin Mir Alisher. Navoiy taxallusi ostida chig'atoy (eski o'zbek tili) hamda forsiyda (fors tilidagi asarlarida) ijod qilgan. Alisher Navoiy g'arbda chig'atoy adabiyoti hisoblanmish o'zbek adabiyotining yirik namoyandasidir. Umuman olganda butun turkiy xalqlar orasida Navoiy kabi yirik shaxs yo'qdur.

Navoiy yoshligidan Xurosonning bo'lajak hukmdori Husayn Boyqaro (1469-1506) bilan do'st bo'lgan. 10-12 yoshlaridan she'rlar yoza boshlagan. Navoiyning zamondoshi bo'lgan Xondamir (1473(76)-1534) qoldirgan ma'lumotlarga ko'ra, mashhur o'zbek shoiri Lutfiy (1369-1465) qarigan chog'larida Navoiy bilan ko'rishadi va uning she'riy iqtidorini yuqori baholaydi.

Navoiy bir qancha ilmiy asarlar yaratgan. Ular qatoriga fors va turkiy tillar qiyosi keltirilgan "Muhokamat-ul lug'atayn" asarini kiritishimiz mumkin. Ushbu asar hijriy 905, milodiy 1499-yilda yozilgan. Ulug' ijodkor umrining so'nggi yillarida yaratgan bu kitobning ahamiyati beqiyosdir. Alisher Navoiy "Muhokamat-ul lug'atayn" misolida tilimizning badiiy imkoniyatlarini kashf etadi. Asarda keltirilgan so'zlarning aksariyat qismi hozirgi o'zbek tilida faol qo'llaniladi. Shu o'rinda asarda qo'llanilgan qarindosh-urug', rang-tus, kasallik va zoonim nomlariga to'xtalib o'tsak.

Asarda qarindosh-urug' nomlari quyidagicha ifodalangan.

Jadd — bobo

Obo — ota-bobolar

Volid — ota

Volida — ona

Ladxudo — er

Mavlud — tug'ilgan, yangi tug'ilgan, yosh bola

Tifl — yosh bola

Ushog' — bola

Og'a — katta qardosh

Ini — kichik qardosh

Xohar (fors tilida) — qiz qarindosh

Egachi — katta qiz qarindosh

Singil — kichik qiz qarindosh

Opag'a — otaning og'a-inisi

Tag'oyi — onaning og'a-inisi

Em (fors tilida)— otaning og'a-inisi

Xol (fors tilida)— onaning og'a-inisi

Asarda rang-tus nomlari quyidagicha izohlangan

Asfar — sariq rang, sarig'lik

Lavn — rang-tus

Loyih — ochiq rang

Mutallavvin — rang-barang

Shabgun — qop-qora

Suftrat — sariq rang

Savod — qora rang

Siyoh jarda — qoramtil, qoracha

"Muhokamat-ul lug'atayn" asarida kasalliklarning 2turi sanab o'tilgan:

Laqva marazi — so'lak oqish kasalligi

Toun — vabo kasalligi

Asarda zoonim va qush nomlari quyidagicha izohlangan.

Balobil — bulbullar

Bahoyim — to'rt oyoqli hayvon

Sibo — yirtqich hayvon

Kulog' — qarg'a, quzg'un

Xuna — erkak kiyik

Qiloqchi — ayol kiyik

Maral — ayol bug'u

Do'non — otning turi

Andalib — bulbul

Gavazn (fors tilida)— bulbul

Qobon — erkak to'ng'iz

Megachin — ayol to'ng'iz

Cho'rpa — to'ng'iz bolasi

Xuk (fors tilida)— to'ng'iz

Anodil — bulbullar

So'na — erkak o'rdak

Bo'rchin — ayol o'rdak

Murg'obi (fors tilida)— o'rdak

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, mazkur maqolada Alisher Navoiyning "Muhokamat-ul lug'atayn" asaridagi terminlar izohlanadi. Asarni o'rganish davomida ba'zi so'zlar e'tiborimizni tortdi. Masalan sufrat, so'na, bo'rchin, qobon, megachin singari so'zlarning ma'nosi hozirgi o'zbek adabiy tilida saqlanmagan. Natijada lakuna hodisasi yuzaga kelgan. Tilshunoslikda avval iste'molda bo'lgan, bugungi kunda esa

boshqa soʻz tarkibiga kirib, oʻz tushunchasini yoʻqotgan soʻzlarga lakuna hodisasi deyiladi. Chunonchi, asardagi soʻna — erkak oʻrdak deya izohlanadi. Hozirgi oʻzbek adabiy tilida esa bu tushuncha yoʻqolib, oʻrdak soʻziga ishlatiladi. Bundan tashqari Navoiy birgina oʻrdakning turkiy tilda joʻrka, erka, suqtur, olmabosh, choqirqanot, temurqanot, aldaldagʻa, olapuka, bogʻchol, soʻna, boʻrchin kabi 70 turi borligini sanab oʻtib, forsiyda bularning hech biri uchramasligini va barchasi bir nom ostida murgʻobi deb nomlanishini aytib oʻtadi. Bir soʻz bilan aytganda, Alisher Navoiy "Muhokamat-ul lugʻatayn" asarida turkiy tilning naqadar serqirra va boy ekanligini isbotlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Xondamir "Makorim ul-axloq". Toshkent: Yoshlar nashriyoti 2018
2. Oʻzbek tilining izohli lugʻati. 1-2-jild. Toshkent 2005
3. Alisher Navoiy "Muhokamat-ullugʻatayn". Toshkent 2001
4. Hojiyev Azim "Tilshunoslikterminlarining izohli lugʻati". Toshkent